

דרשה לשבת הגדול תשס"ב

א. ידועה הקושיא למה כללו את המשנה דאראבי"ע הרי אני כבן שבעים שנה כו' בהגדה של פסח, הרי משנה זו איירי בחיוב זכירת יציא"מ בכל יום ובכל לילה ולכ' אינה ענין כלל למצוה המיוחדת דליל פסח.

ב. וכן ידועה הקושיא למה טבעו את ההגדה על יסוד פרשת מקרא ביכורים ארמי אובד אבי כו' ולא על יסוד הפרשיות דשמות וארא בא שהם עצם סיפור המאורע.

ג. חלוקת ההלל בליל הסדר, כבר עמדו ע"ז, אבל נעמד על זה שוב כאן.

ד. כתב הרמב"ם ריש פ"ז דהל' חו"מ דמצוה לספר בניסים כו' בליל ט"ו שנאמר זכור את היום הזה כו' כמו שנאמר זכור את יום השבת לקדשו. וכבר תמהו מאי בעי הרמב"ם בדמיון זה למצות זכור דשבת. (ועיי' משי"כ בזה באו"ש והדברים רחוקים.)

ה. עיי"ש ברמב"ם דלמד מצות סיפור יציא"מ בליל פסח מקרא דזכור את היום הזה אשר יצאתם ממצרים. ובהמשך מביא עוד את הקרא דוהגדת לבנך כו'. ובסה"מ (קנ"ז) מבואר דצריך לשני הלימודים, דמקרא דוהגדת לבנך ילפינן שאם יש לו בן חייב לספר לבנו, ומקרא דזכור את היום הזה ילפינן דאפילו אין לו בן ואפילו בינו לבי"ע ג"כ חייב.

ו. עוד יש קרא אחר בפ' ראה וזבחת פסח כו' שבעת ימים תאכל עליו מצות כו' למען תזכור את יום צאתך מארץ מצרים כל ימי חיך. אלא שפסוק זה, כיון דכתיב ביה כל ימי חיך, פירשו חז"ל במשנה סופ"ק דברכות ארבי"ע הרי אני כו' דקאי אמצות זכירת יציאת מצרים בכל יום, ולדעת בן זומא וראבי"ע גם בכל לילה.

ז. אבל עיי' בפירוש רש"י שם שפ"י למען תזכור כו' עיי' אכילת הפסח והמצות, ומבואר דקאי אליל הסדר, ואמצות פסח ומצה בפרט, והיינו דקאי ארישא דקרא דוהגדת פסח כו' שבעת ימים תאכל מצות, אבל תמוה שהוא נגד המשנה בברכות הנ"ל, ואיי"ז מדרכו של רש"י לפרש המקראות נגד דרשת חז"ל, וכן תמה המני"ח.

ח. הרמב"ם בסה"מ השמיט לגמרי המצוה דזכירת יציא"מ בכל יום, וכבר תמהו ע"ז.

ט. בכלל צריך להבין מה נתחדש במצוה דזכור את היום הזה דהיינו מצות סיפור יציא"מ בליל הסדר, כיון דבלא"ה חייב להזכיר יציא"מ בכל לילה לדעת בן זומא וראבי"ע וכ"פ הרמב"ם ורוב הפוסקים.

י. אמנם בליל פסח יש חידוש שאם יש לו בן חייב לספר לבנו, וזה נלמד מקרא דוהגדת לבנך, אבל עדיין קשה דמבואר ברמב"ם בסה"מ דאם אין לו בן עדיין יש מצוה לספר בליל ט"ו שנלמד מקרא דזכור את היום הזה, וקי' למי"ל מצוה זו תפ"ל דחייב להזכיר יציא"מ בכל לילה מקרא דלמען תזכור.

יא. ידועה ת"י הגר"ח וכ"כ גם בפנים יפות עה"ת דבליל הפסח צריך לספר דרך סיפור משא"כ בכל יום ובכל לילה אי"צ כ"א זכירה בעלמא.

יב. אבל כבר כתב הגאון מליסא בהגדת מעשה ניסים שבראשונים מבואר דמה"ת אי"צ דרך סיפור גם בליל פסח, שהרי כתב האבודרהם בשם ר"פ (בנדפס: רי"ף, אבל הוא ט"ס, וצ"ל ר"פ, וכן איתא ברבינו ירוחם נתיב ה' ח"ד) דמה"ת יוצא יד"ח באמירת זכור ליציאת מצרים בקידוש בתחילת הסדר. וכעיי"ז בשו"ת הרשב"א. וא"כ הדרא קושיא לדוכתה.

יג. הפרמ"ג ת"י דנפק"מ דבכל יום ולילה יוצא עיי' זכירה בלב משא"כ בליל פסח צריך זכירה בפה. והוא על סמך הגמרא במגילה (יח.) לענין זכירת עמלק יכול בלב ת"ל לא תשכח הרי זכירת הלב אמור, הרי מבואר דבלא גילוי זה הייתי אומר דזכירה היינו בלב, וממילא בכל השנה דכתיב למען תזכור כו' מסתמא היינו זכירה בלב, משא"כ בליל פסח דכתיב והגדת לבנך הר"ז מגלה דגם מצות זכור את היום

הזה (כשאין לו בן) היא בפה.

אבל המניח סתר תירוץ זה עפ"י דברי השאג"א שהוכיח בארוכה מסוגיית הגמרא ברכות (כ:) לענין בע"ק דאינו יוצא יד"ח זכירת יציא"מ בכל יום ע"י הרהור לחוד.

י. נחזור לדברי הרמב"ם שדימה מצות זכור את היום הזה למצות זכור את יום השבת. דהקשינו מאי בעי הרמב"ם בדמיון זה.

והנה זכור בפשוטו פירושו געדענקע"ן כמו ויזכור א' את נח, ולא זכר שר המשקים את יוסף, וכן רבים. אך יש לו גם מובן אחר, דערמאנע"ן, כמו חסדי ה' אזכיר.

והחילוק, דזכור במובן של געדענקע"ן היינו זכירה בלב. ואילו זכור במובן של דערמאנע"ן היינו בפה.

וזה ביאור הגמרא במגילה שדן אם מצות זכירת עמלק היינו בפה או בלב, דיסוד הספק הוא אם זכור את אשר עשה לך עמלק פירושו געדענ"ק או פירושו דערמא"ן.

יא. והנה הרמב"ם למד מצות סיפור יציא"מ בליל הסדר, שהיא בודאי מצות סיפור בפה, מקרא דזכור את היום הזה. ומבואר דזכור כאן פירושו דערמאנע"ן. ולזה רצה הרמב"ם לבאר לנו שזכור יכול להתפרש כן, שהרי בדרך כלל זכור מתפרש געדענ"ק, ורצה הרמב"ם להביא ראיה שזכור יכול להתפרש גם דערמא"ן.

אמנם היה יכול להביא ראיה מקרא דחסדי ה' אזכיר הני"ל, אבל שם הוא בבנין הפעיל, להזכיר, אבל מנא לן שגם בבנין קל, לזכור, יכול הוא להתפרש כן.

אמנם היה יכול הרמב"ם להביא ראיה מקרא דזכור את אשר עשה לך עמלק, שפירושו זכירה בפה, דזכירה בלב כבר ידעינן ממה שנאמר לא תשכח, וכמבואר בגמ' מגילה הני"ל, אבל הוא בדרך דרש וייתור, ורצה הרמב"ם להביא ראיה מפשוטו של מקרא דזכור יכול להתפרש על זכירה בפה.

ולזה מביא ראיה מקרא דזכור את יום השבת לקדשו, שע"כ אין פירושו געדענ"ק את יום השבת, דעל זה לא שייך לומר לקדשו, אלא ע"כ פירושו דערמא"ן, שצריך להזכיר שהיום הוא יום שבת ועי"ז מקדש את השבת ומייחדו, שזהו מצות קידוש שנלמד מקרא זה.

ומזה מביא הרמב"ם שזכור יכול להתפרש דערמא"ן, וכן הוא מתפרש גם לענין זכור את היום הזה, שפירוש המצוה לספר - דהיינו זכירה בפה - ביציאת מצרים בליל פסח.

יב. אמנם מקרא דזכור את יום השבת לקדשו עדיין לא שמענו כ"א שזכירה יכולה להתפרש על זכירה בפה, דהיינו דערמאנע"ן וכנ"ל, אבל מ"מ יכול הוא גם להתפרש על זכירה בלב, כמו שהיה ס"ד בגמרא מגילה לענין זכירת עמלק, כי זכירה יש לו שני מובנים וכנ"ל, וא"כ עדיין לא ידענו מני"ל שזכור את היום הזה שנאמר בליל פסח פירושו זכירה בפה.

ונראה דע"כ הוא מתפרש כן, דאם לא כן במה נתיחד הזכירה בליל פסח מזכירה דשאר ימות השנה. אלא ע"כ שהחילוק הוא גופא בזה, שמה שנאמר בשאר ימות השנה למען תזכור את יום צאתך מארץ מצרים, פירושו באמת געדענקע"ן, זכירה בלב, משא"כ מצות זכור את היום הזה שנאמר בליל פסח פירושו זכירה בפה, דערמאנע"ן, כמו מצות זכור את יום השבת לקדשו.

אלא דלכ"י זהו כדברי הפרמ"ג דבשאר ימות השנה יוצא יד"ח זכירה ע"י הרהור בעלמא, והרי השאג"א סתר זה מסוגיית הגמרא ברכות (כ:) לענין בעל קרי דמוכח משם שאינו יוצא ע"י הרהור לחוד.

יג. אבל באמת אי"ק, ונקדים, דכבר הזכרנו דברי רש"י עה"פ למען תזכור את יום צאתך, שפי' ע"י אכילת הפסח והמצוה אתה זוכר. והנה מדברי רש"י אלה ג"כ מוכח דלמען תזכור מתפרש מלשון

געדעניק, ולא מלשון דערמא"ן, שהרי כשאוכל את הפסח והמצה אינו זכור בפה כ"א בלב. אלא שדברי רש"י קשים דעכ"פ משמע דמפרש דקרא זה קאי אליל הפסח, כשאוכל הפסח והמצה, ואילו במשנה ברכות מבואר דקאי אכל ימות השנה.

ונראה ברור בזה, שפירוש הפסוק עפ"י פשוטו הוא בודאי שע"י אכילת הפסח והמצה אתה זוכר בלב את ענין יציא"מ. שהרי כך הם דברי הקרא וזבחת פסח כו' שבעת ימים תאכל מצה כו' למען תזכור כו'. והיינו שגדר המצוה דלמען תזכור הוא שע"י הפעולות דאכילת פסח ומצה - שהן מצוות בפני"ע - יהיה זכור בלבו מענין זכירת יציא"מ. וכמו שפרש"י.

אלא דמ"מ כיון שלשון הכתוב הוא "כל ימי חייד", והרי אינו אוכל פסח ומצה כל ימי חייו, מזה למדו חז"ל במשנה ברכות דכמו שבליל הפסח צריך לעשות מעשי המצוה דאכילת פסח ואכילת מצה כדי שע"י יהיה זכור ביציא"מ, ה"ה כל ימי חייו מחוייב לעשות איזה מעשה מצוה שע"י יהיה זכור בלבו ביציא"מ. ומזה למדו שצריך לכלול באמירת ק"ש גם את ענין יציא"מ כדי שע"י יהיה זכור ביציא"מ.

יד. והנה ממה שמקיים מצות למען תזכור ע"י אכילת הפסח והמצה, וכמש"כ רש"י, מוכרח שעיקר הזכירה היא בלב. ומ"מ לא סגי בזכירה בלב לחוד, דא"כ מה זה ענין לאכילת הפסח והמצה. אלא ע"כ הגדר שאמנם הקיום הוא זכירה בלב, אבל זכירה זו צריכה לבוא ע"י עשיית מעשי המצוה דאכילת פסח ומצה. ומיניה נדון גם לשאר ימות השנה, אחר שחז"ל למדו ממה שנאמר כל ימי חייד שמצוה זו נוהגת בכל יום ויום, עיקר קיום המצוה אמנם הוא בלב, אבל זכירה זו שבלב צ"ל ע"י מעשי מצוה שעושה בפועל.

וממילא דע"י הרהור לבד אינו יוצא כלל. וכמו שהוכיח השאג"א.

טו. נמצינו למדים, שהמצוה דלמען תזכור את יום צאתך מארץ מצרים כל ימי חייד, שהיא מצות זכירת יציא"מ בכל יום, קיומה אמנם הוא בלב, אבל קיום זה של זכירה בלב צ"ל ע"י מעשה מצוה בפועל. ובליל פסח הוא מתקיים ע"י מעשי המצוה דאכילת פסח ואכילת מצה. ובשאר ימות השנה הוא מתקיים ע"י מעשה המצוה דאמירת ק"ש ע"י שכולל בק"ש גם את ענין יציא"מ.

והנה הגריד"ס ז"ל יסד יסוד, על סמך דברי הרמב"ם בריש הל' תשובה שכתב מ"ע להתוודות, דתמוה דלכ"י עיקר המצוה היא התשובה, והודוי הוא רק תנאי בקיום המצוה, וביאר הגריד"ס דאמנם קיום המצוה הוא התשובה בלב, אבל מעשה המצוה הוא הודוי בפה, והרמב"ם מונה את מעשה המצוה ולא את קיום המצוה, את"ד.

וממילא הוא הדין לענינינו, לענין מצות למען תזכור, הרי קיום המצוה הוא הזכירה בלב, אבל מעשה המצוה הוא אכילת הפסח ואכילת המצה בליל פסח, ואמירת ק"ש בשאר ימים, דע"י מעשים אלה הוא נזכר ביציא"מ. והרי מעשים אלה מנה הרמב"ם כבר בין מנין המצות, דאכילת פסח ואכילת מצה ואמירת ק"ש בכל יום הרי הם נמנים בתרי"ג מצוות, וממילא ניחא למה הרמב"ם השמיט המצוה דזכירת יציא"מ בכל יום, כי הוא מונה את המעשה ולא את הקיום. וכמו שהשמיט מצות תשובה ומנה רק את מצות וידוי.

[רק דשם המצוה דתשובה יש לו רק מעשה אחד, דהיינו ודוי, ואילו המצוה דלמען תזכור יש לו כמה מעשים, דיכול לקיימו ע"י אכילת פסח או ע"י אכילת מצה או ע"י אמירת ק"ש. אבל סוכ"ס כיון שכל המעשים האלה כבר נזכרים ונעשים במנין התרי"ג מצוות, אין לדעת הרמב"ם מקום למנות בייחוד את מצות למען תזכור.]

טז. על פי דרכנו למדנו, דמצות למען תזכור שנאמר בכל יום ובכל לילה, ומצות זכור את היום הזה שנאמר בליל פסח, חלוקים הם ביסוד גדרם. דמצות למען תזכור שבכל יום פירושו געדענקע"ן, ועיקר קיומו הוא בלב, רק שעכ"פ זכירה בלב זו צריכה לבוא ע"י מעשה מסויים.

ומצוה זו יכולה להתקיים גם בלא דיבור כלל, כגון ע"י אכילת הפסח או ע"י אכילת המצה, דעכ"פ ע"י האכילה הוא נזכר בלבו מענין יציא"מ. (וכמו שבאמת פרש"י על פסוק זה, ע"י אכילת הפסח והמצה

אתה זכור כו').

משא"כ מצות זכור את היום הזה, שנאמר בליל פסח ביחוד, פירושו דערמאנע"ן, כמו זכור את יום השבת לקדשו, ולכן הוא צריך להתקיים ע"י אמירה בפה דוקא, ולא סגי באכילת הפסח והמצה, אלא צריך לספר בפיו.

יז. ונראה שיסוד החילוק משום שמה שצוותה התורה לזכור את יציא"מ בכל יום - מה שלא ציוותה בשאר מאורעות - ביארו הראשונים משום שיציא"מ היא יסוד אמונתנו (ע"י ברמב"ן שמות י"ג ט"ז, ובספר הכוזרי בתחילתו, ובמקומות רבים בראשונים ובאחרונים). וכמו שמפורש בקרא למען תספר באזני בנך כו' וידעתם כי אני ה'. וממילא דעיקרה מצות זכירה בלב, שהרי האמונה היא בלב.

אבל החיוב דזכור את היום הזה שנאמר בליל פסח דוקא, שהוא ליל המאורע, יסודו בחיוב להודות להקב"ה על הנס שעשה לאבותנו בליל זה. וכמשי"כ הרמב"ם בטה"מ "וכל מה שיוסיף במאמר ויאריך בדברים בהגדת מה שעשה לנו השם... ובהודות לו יתברך על מה שגמלנו מחסדיו, יהיה יותר טוב.

וממילא שזכירה זו צ"ל דוקא בפה, שהרי הלל והודיה הם בפה דוקא.

יח. ונראה לפרש עפ"י את דברי הגמרא במגילה (יד). דש"ט מאין למדו לתקן מצות קריאת המגילה דלכ"י הוי מוסיף עה"ת ומסיק הגמרא שדנו ק"ו ומה מעבדות לחירות אמרינן שירה ממיתה לחיים לא כל שכן. והמפרשים נתקשו איפה מצינו שיש חיוב לומר שירה על יציאתנו מעבדות לחירות. ורש"י פי' דקאי אשירת הים, והקשה הטו"א דא"י מצוה לדורות. והטו"א פי' דקאי אאמירת הלל בליל פסח, אלא דלכ"י זה מספיק רק לדעת הבה"ג דס"ל שהלל הוא מדאורייתא, אבל לדעת הרמב"ם שאמירת הלל אינה אלא דרבנן א"כ א"א לפרש כן שהרי משמע בגמרא שדרשו ק"ו ממצות התורה שעל סמך זה לא יהיה נחשב מצות קריאת המגילה כמוסיף על מצוות התורה.

אבל לפמשי"נ היה נראה דהכונה למצות סיפור יציא"מ, דיסודה חיוב להודות ולהלל, ומיניה למדו ק"ו לתקן מצות קריאת המגילה, שהיא ממש דומה למצות סיפור יציא"מ, וגם היא עיקרה להודות ולהלל, וכמו שמפורש בגמ' שם (י). דקריאתה זו היא הילולא.

יט. ומעתה מובן למה קבעו ההגדה על הפרשה דארמי אובד אבי, שהיא פרשת מקרא ביכורים, שהיא פרשה של הודיה להקב"ה, אשר זהו יסוד החיוב דסיפור יציא"מ בליל הסדר.

וע"י בריטב"א בסר ההגדה כתב שיאמר את ההגדה בנעימה, אשר זה מורה בעליל שכל אמירת ההגדה היא מדין שירה.

(ומנהג ישראל שמתחילים ההגדה בשירה ושרים עבדים היינו כו' נראה שיסודו בדברי הריטב"א ובמה שנתבאר כאן).

כ. והנה האחרונים כשדנו מה נשתנה מצות זכירת יציא"מ בליל פסח ממצות זכירה דכל השנה, חפשו דרכים אשר בהם המצוה דליל פסח חמור יותר מהמצוה דכל השנה.

אבל להאמור כאן מבואר שלא יצדק לומר שהמצות זכירה בליל פסח חמור מהמצוה דכל השנה. רק הם שונים בתכלית. דהמצוה דלמען תזכור דכל השנה היא מצות זכירה בלב, שע"י מעשה המצוה דק"ש משריש בלבו האמונה ביציא"מ, משא"כ המצוה דזכור את היום הזה דליל פסח היא מצות זכירה בפה להודות ולהלל על נס זה.

ולפי"ז גם בליל הפסח גופא מה שע"י מעשי הסדר נזכר בלבו ומשריש בלבו את האמונה ביציא"מ שייך להמצוה דלמען תזכור דכל השנה ולא להמצוה דזכור את היום הזה דליל פסח.

וזה באמת מפורש בדברי רש"י על הפסוק דלמען תזכור, שכתב ע"י אכילת הפסח והמצה אתה זוכר, הרי שהזכירה שנעשה ע"י אכילת הפסח והמצה שייכים להמצוה דלמען לזכור, שהיא מצות זכירה

שבכל יום, ולא להמצוה דזכור את היום הזה שהיא המצוה דזכירה שבליל הסדר.

וגם באמירת ההגדה עצמה, אף שבאמירתה בפה מתקיים המצוה דזכור את היום הזה, אבל מה שעיי אמירת בפה זו נזכר גם בלבו ביציא"מ אייז ענין למצות זכור את היום הזה, שהיא מצות הודיה והלל וענינה רק בפה ולא בלב, אלא הוא שייך להמצוה דלמען תזכור שהיא מצות הזכירה בלב.

כא. ומעתה מובן מאד מה שקבעו המשנה דאראבי"ע הרי אני כבן שבעים שנה כו' בהגדה של פסח, דתמהו המפרשים הרי משנה זו דנה במצוה דלמען תזכור, שהיא הזכירה דכל השנה, אבל למבואר נכון מאד דגם בליל הפסח מתקיימת מצוה זו דזכירה בלב, דעל ידי אכילת הפסח והמצה, וכן עיי אמירת ההגדה, נזכר בלבו ביציא"מ, והזכירה בלב היא שייכת למצות למען תזכור דוקא.

כב. והנה האחרונים כתבו דאמירת ההלל שבסוף הסדר היא חלק ממצות סיפור יציא"מ. ודייקו כן מלשון הרמב"ם בסה"מ. וכן מבואר בירושלמי דאומר תחילת ההלל על כוס שני משום המתחיל במצוה אומרים לו גמור, היינו שהתחיל במצות סיפור יציא"מ שהיא נגמרת באמירת ההלל.

ומ"מ פשוט שההלל, אף שהוא חלק ממצות זכירה, בא אחר סיום גוף זכירת המאורע.

והנה מצות זכירה נתבאר שהיא מתחלקת לשנים, מצות זכירה בלב דכל השנה, ומצות זכירה בפה המיוחדת לליל הפסח. ושניהם מתקיימים בליל הפסח. והנה מצות זכירה בפה נגמרת עם סיום אמירת המגיד, אבל המצוה דזכירה בלב נמשכת עד סוף אכילת הפסח, שעיי אכילת המצה והפסח הוא נזכר ביציא"מ, כמשי"כ רש"י כנ"ל.

וא"כ ההלל שבא אחר הזכירה בפה, מקומו על כוס ב' אחר אמירת מגיד. אבל ההלל שבא אחר הזכירה בלב, מקומו אחר אכילת הפסח, ובזה"ז אחר אכילת האפיקומן.

וא"כ הרוחנו טעם חדש בחלוקת ההלל, שאומרים הלל בגמר שתי הזכירות.

כג. והנה מפרשי ההגדה (ובינים הגר"א) כתבו טעם אחר בחלוקת ההלל, דההלל דכוס ב' קאי על גאולת מצרים לשעבר, ואילו ההלל דכוס ד' קאי על הגאולה העתידה.

ונראה שזה ג"כ מכוון עם הנ"ל. כי ההלל של כוס ב' הוא אחר הזכירה בפה, שהיא הזכירה דהודיה, וכמה שנתבאר, וההודיה היא על העבר. אבל ההלל של כוס ד' בא אחר הזכירה בלב, שהיא הזכירה דאמונה, והאמונה היא בעיקר להעתיד, שעיי זכירת יציא"מ משריש האמונה שהקב"ה יגאלנו גם בעתיד, כשנאמר לפניו שיר חדש על גאולתנו ועל פדות נפשנו.